

Fejedelmi útmutató

*Spanyolország jó kormányzása érdekében,
a fenséges királyoknak,
Ferdinándnak és Izabellának szánva*

Első fejezet a bölcsességről, amely királyoktól és fejedelmektől elvárható, hogy jól tudjanak uralkodni és kormányozni birodalmaikban.

A vezetőnek vagy biztos szabályzónak mondott bölcsesség nagyon szükséges a királyok és fejedelmek számára, mert ők olyan tökéletes közösség urai, mint a királyság, városok, tartományok és birtokok; és a király jó uralkodásra van kiválasztva, neve pedig a rego regis szóból ered és származik. És a törvényalkotás miatt nevezik ezt a bölcsességet vezetőnek és biztos szabályzónak. Ez az erény annál szükségesebb királyok és fejedelmek számára, minél több nép és ember van irányítása alatt, és ez a különleges oka annak, hogy nekik szükségük van erre az erényre, mivel uralkodni másokon és a kellő cél felé irányítani azokat csak bölcsességgel vihető véghez. Ezért mondja a Filozófus az Etika hatodik könyvében,¹ hogy azokat tartjuk bölcseknek, akik azon törik a fejüket, hogy maguk és mások számára hasznot hajtsanak. És így a királyok és fejedelmek bölcsessége egyetemes tudás kell hogy legyen, amely meghaladja mindenki más ismereteit, és amely minden egyes ember közös érdekére kiterjed, hiszen a megfelelő cél érdekében bölcsességgel kell irányítani az alattvalók cselekedeteit és tetteit.

Mint hogy ez a nagy haszon, azaz az emberek irányítása, a közjó érdekében való kormányzás és az arról való gondoskodás nagy mértékben a királyok és a népeiken uralkodó fejedelmek bölcsességén múlik, tiszteletben kell tartani és ügyelni kell arra, hogy az uralkodásban és a kormányzásban ne távolodjanak el eme erénytől semmi olyan dologban sem, amelyek a továbbiakban taglalt alapelvekben és feltételekben foglaltatnak. Mert ellenkező esetben könnyen zsarnokká válhatnak, ahogyan azt Szent Tamás bebizonyítja. (...)²

Salamon király, figyelembe véve, hogy az okosság és a bölcsesség nagyon is szükséges azoknak, akiknek uralkodniuk és másokat kormányozniuk kell, amikor Miurunk megígérte neki, hogy bármit is kérjen tőle, megadja azt neki, azt kívánta, mondván: „Adj hát szolgálódnak éber szívvel, hogy meg tudja különböztetni a jót meg a rosszat. Mert hisz ki tudná másképp kormányozni ezt a te népes népedet?“, ahogyan ez a *Királyok könyvének* harmadik fejezetében³ olvasható. És ezért Tullius a Kötelességekben az athéniak csatájáról szólva, a bölcsességet és az okosságot előnyben részesíti a fegyverekkel és az erőszakkal szemben. A bölcs király népének támasza és biztonsága: így mondta Salamon a *Bölcsességek könyvében* a hatodik fejezet végén.⁴ Nos, rendkívül fontos, hogy néhány szót szóljunk a fejedelmek mint egyetemes uralkodók számára erről a bölcsességről vagy tudásról, kinyilatkoztatva azokat a kötelezettségeket, amelyekhez tartani kell magukat, és azokat a végrehajtandó cselekedeteket, amelyeket négy alapelvben és princípiumban mondunk el.

Első alapelv, amelyben kijelentjük, hogy minden bíraskodás, uralom és hatalom Istentől ered, három módon; valamint tartalmaz még más hasznos dolgokat is.

Második alapelv, amelyben kijelentjük, hogyan tartoznak a királyok és fejedelmek mindenki másnál jobban engedelmességgel Istennek, és egyéb egyedülálló következtetéseket tartalmaz.

Harmadik alapelv, amelyben elmondjuk, hogyan kell a királyoknak alattvalóikkal bánni.

A harmadik alapelv és princípium az, hogy a királyoknak úgy kell viselkedni birodalmukban és alattvalóikkal szemben, amilyen Isten szerepe a világon, a léleké a testben, az értelemé az emberben, a feje a végtagokban. Ahogyan minden teremtmény és valamennyi szellemi erény rendszert alkot, és Isten hatalma alá van rendelve, és Ő vezeti őket, éppúgy vezeti az értelem a test végtagjait és a lélek valamennyi erényét az emberben, akit kicsiny világnak mondanak, mint ahogyan Isten a világmindenség. Az ember természeténél fogva társas lény, aki sokaságban él, vagy alkalmas és kész arra, hogy emberek között és sokak társaságában éljen, ahogyan a Filozófus mondja *Republicáj*a első könyvében,⁵ szólnunk még erről a későbbiekben. Az isteni hatalom hasonmása nem ér célt az embernél, nemcsak azért, mert az embert az értelem irányítja, hanem még inkább azért, mert egy ember értelemé irányít embereket és népek sokaságát, s ez király feladatához tartozik.

És néhány állatnál, amelyek közösen, egy csoportban élnek, e hatalom hasonlatossága szintén nem ér célt, mint például a méhek esetében, amelyekről – azt mondják –, van méhkirálynőnek nevezett uralkodójuk: az ő hatalma nem érteleméből, hanem ösztönből fakad, mely ösztönt a magasságos úrtól, a természet Alkotójától kapta. Az uralkodás hivatalát tehát, amelyből a király elnevezése is származik, vegye olyan feladatként a király, melyet azért kapott, hogy úgy uralkodjék, ahogyan a lélek a testben, vagy ahogyan Isten a világon. Ezzel kapcsolatban két dolgot kell figyelmesen átgondolni és jól figyelembe venni: az egyik az, hogy gondosan ügyeljen az igazságosságra, figyelve arra, hogy azért tétetett Isten helyére, hogy törvényt hozzon, igazságot gyakoroljon és igazgasson birodalmában; a másik az, hogy a szelídség és a kegyelem tulajdonságát kell megszereznie és megtartania, úgy tartva becsben az uralma alatt lévő összes embert, ahogyan saját családját oltalmazza.

Negyedik alapelv, amelyben kinyilvánítjuk, mi az uralkodás célja, és milyen jutalom vagy dicséret jár érte; és milyen hely van kijelölve az égben a jó királyok számára.

A negyedik alapelv és princípium az, hogy a király tisztességesen, igazságosan és becsületesen uralkodjon és kormányozzon, ahogyan kell, és nem azért, hogy hírnevet és megbecsülést szerezzen, sem azért, hogy gazdagságra vagy világi dicsőségre tegyen szert, sem semmiféle földi dologért. Mondjuk el, milyennek kell lennie és mi az ő igazi jutalma! A már említett alapelvekből

következik, hogy a király feladata az, hogy keresse és biztosítsa birodalma alattvalóinak javát, és úgy bánjon velük, mint saját családjával. Úgy látszik, hogy nagyon tiszteleltre méltó és fáradságos lenne a király hivatala, ha valami egyéni haszna nem származna abból. Tehát meg kell fontolni, vajon mi is a jó király kritériuma, mert néhány filozófus úgy látta, vagy úgy tűnt, hogy nem volt más jutalma, mint a megbecsülés és a dicsőség. (...) És Arisztotelész az Etikában⁶ erre a következtetésre jut, mondván: „Az a fejedelem, aki nem elégszik meg a megbecsüléssel és dicsőséggel, később zsarnokká válik”, mert minden ember hajlik arra, hogy saját javát és hasznát keresse. Tehát ha a fejedelem nem elégszik meg a megbecsüléssel és a dicsőséggel, gyönyört és gazdagságot hajszol, így alattvalóival szemben követ el rablást és igazságtalanságokat. Ha ezt a kijelentést igazként fogadnánk el, és szó szerint értenénk, sok kellemetlenség származna belőle.

Először, mert nagyon költséges és nagyon fájdalmas lenne a fejedelem számára, ha azt a nagy és rengeteg gondoskodást és munkát olyan egyszerű, kicsi és ilyen halovány és múlandó jutalomért és jutalmazásért kellene elszendnie és eltűnnie. Az emberi dolgok között nincs egyetlen sem, amely olyan múlandónak tűnik, mint a dicsőség és az emberek kegyének megbecsülése, mivel mindez az emberek véleményétől és szavaitól függ. Nos, van-e ingatagabb dolog az életben, mint az emberek véleménye és szavai? Bizonyára nincsen, és ezért nevezi Izaiás próféta ezt a dicsőséget látszatdicsőséggnek.

Másodszor, az emberi dicsőségvágy megfosztja a nagylelkűségtől, mert aki az emberek kegyét keresi, szükséges, hogy mindabban, amit mond vagy tesz vagy tennie kellene, kedvükre tegyen, tetszésüket elnyerje és megegyezzen az (emberek) akaratával. Így, azon igyekezve, hogy elnyerjük az emberek tetszését, mindegyikük szolgájává válunk. Ezért maga Tullius az, aki (...) azt mondja, hogy a fejedelemnek távol kell tartania magát a dicsőségvágytól, mert különben megfosztja lelkét a szabadságtól, amely elérééséért minden embernek, különösen a fejedelemnek, mindent meg kell tennie. Nincs egyetlen olyan dolog sem, ami annyira illene a fejedelemhez – hogy nagy dolgokat vihessen véghez –, mint a lélek nagysága és szabadsága; ebből következik, hogy sem nem elégséges, sem nem megfelelő a földi dicsőség jutalma a királyi kötelesség számára.

Harmadszor, mert ha a királyok jutalma a dicsőség kellene hogy legyen, nagyon káros és ártalmas lenne országaik és alattvalóik számára, mert a jó király kötelessége az, hogy megvesse mind a földi dicsőséget, mind az összes többi világi javakat (ahogyan már megmondtuk, és még részletesebben szólunk még róla), mert erényes és erős lélekre vall semmibe venni és megvetni a dicsőséget és ugyanúgy az életet is. Amiből csodálatos dolog következik; mivel erkölcsös tettekből születik a dicsőség, és ugyanezt a dicsőséget éppen azok vetik meg és nézik le igen erkölcsös módon, akik megszerzték, a dicsőség semmibevevése és megvetése révén lesz és marad az ember dicsőséges a bölcs mondás szerint, amely így szól: „A dicsőség megvetése az igazi dicsőség.” És Catoról mondja Sallustius, hogy „minél kevésbé hajhászta a dicsőséget, annál inkább szegődött az a nyomába”.⁷ És Megváltónk tanítványai úgy is mint Isten szolgálói, dicsőséget és megvetést, aljasságot és hírnevet kaptak szolgálataikért. Nos, sem a jó király, sem a jó ember számára

nem kívánatos a világi dicsőség jutalma, amelyet a jók semmibe vesznek és megvetnek; (...)

Negyedszer, mert a dicsőségvágyból sok baj és veszély származik és következik. Sokan a nagy és mértéktelen vágy miatt, háborús és fegyveres cselekedeteikben önmagukat, hadseregüket, népeiket veszejtették el, és emiatt hazájukat és birodalmukat az ellenségnek engedték át. (...) Van ennek a dicsőségvágnak a bűnök között egy rokona, nevezetesen a színlelés, mert nehéz és keveseknek adatik meg, hogy igazi erényekkel rendelkezzenek, és hogy igazán erényesek legyenek; ezeket az embereket megbecsülés illeti. Dicsőségvágyból nagyon sokan az erények színlelőivé válnak és válnának, ezért mondja Sallustius: „A becsvágy és a kapzsiság sok halandót hamis cselekedetekre kényszerített. Az egyik dolgot szívük mélyébe zárják, és a másikat készek kimondani. Inkább arcuk van, mint szellemük.”⁸ A mi Megváltónk azokat az embereket, akik csak azért cselekszenek jót, hogy lássák azt emberek, álszenteknek, azaz színlelőknek nevezi. Tehát, az állam és a királyság számára veszélyes, ha a fejedelem jutalmul és dicséretképpen gyönyört és gazdagságot keres, mert bűnös zsarnokká és gyalázatosná válik; ugyanúgy veszélyes a dicsőségvágy is, mert önhitté és színlelővé teszi. De amennyire a bölcs mondások szándékából kitűnik, nem azért ítélték úgy és ismerték el azt, hogy a dicsőség és a megbecsülés a fejedelem jutalma lehet (mintha főleg erre irányulna a jó király szándéka), hanem mert még mindig inkább elviselhető a dicsőség keresése, mintha pénzre sóvárogna, vagy a gyönyöröket hajszoľná.

A dicsőségvágnak eme bűne közelebb áll az erényhez. Mert a dicsőség, amelyre az emberek sóvárognak, mondja Szent Ágoston, nem más, mint az emberek véleménye arról, ami jó és, mit ítélnék meg jónak. Bizonyos, hogy a dicsőségvágyban van valami nyoma vagy jele az erénynek, legalábbis amikor a jók elismerését keresi és kívánja, és a kedvükre szeretne tenni. Mivel olyan kevesen vannak azok, akik eljutnak az igazi erényhez, elviselhetőbbnek látszik, és a kormányzás és az uralkodás számára előnyben kell részesíteni azt, aki – félve az emberek ítéletétől – vonakodik és elhatárolja magát a nyilvánvaló rossztól. Az, aki dicsőségre vágyik vagy arra törekszik, hogy az igaz utat járja be erényes cselekedeteken keresztül, azért, hogy elnyerje az emberek elismerését, s ármánnyal, színleléssel és csalással szerzi meg, méltóbb és érdekesebb az uralkodásra és a kormányzásra mint az, aki dicsőségvágy hiányában akar uralkodni, és nem fél a jó és a jó ítélőképességű emberek nemtetésétől. Az ilyen uralkodó sokszor sokkal nyilvánvalóbb gonoszságokat és bűnöket követ el. Az ilyen ember félülmúlja az állatokat is a bűnök vagy kegyetlenkedések vagy a paráználkodás kiélésében (...) És ahogy a hiábavaló világi dicsőség nem jutalom a király számára, s nem is elegendő ahhoz, hogy ebben jelölje meg célját, úgy nem lehetnek az érzékeléssel vagy az érintéssel járó testi gyönyörök sem, mert ezek nem emelik fel úgy az embert, mint az erény és a jó; és az értelem úgy ítéli meg, hogy a gyönyörökben nincs tökéletes, nem is tarthat örökké, mert az ilyen gyönyörök nem a lélek, hanem a test gyönyöreire. Ezen oknál fogva a királyoknak és a fejedelmeknek el kell kerülni ezeket a sok baj miatt, ami ezekből származhat és következhet.

Először, mert nagyon megalázza és rosszabbá teszi őket, állathoz illő módon él, mert a gyönyörökkel teljes érzéki élet állati sorba süllyeszti az embert, állatiassá teszi.

Másodsor, mert nagyon megvetik ezeket az embereket, és azokhoz hasonlítják őket, akik alszanak, vagy a részekhez, akik meg vannak fosztva az értelemről. **Harmadsor**, nem tartják méltónak sem arra, hogy úr, sem arra, hogy király legyen, nem becsülik, nem is úgy néznek rá mint úrra, hanem mint bűnös férfira, népének, embereinek, birodalmának megrontójára azon rossz példa miatt, amelyet alattvalói látnak tőle. És mindazok a királyok és fejedelmek, akik a gyönyörök élvezetének adták át magukat, nagy szerencsétlenségben végzik be életüket. (...)

Hasonlóképpen nem elégséges jutalom a király számára a gazdagság, nem is szabad ezt tűznie ki céljául három fő oknál fogva. Először, mert más olyan nagy javaktól fosztaná meg magát, mint az erények. Mert ha ez lenne a célja, annyira szeretné a gazdagságot, hogy nem osztaná meg senkivel, és nem vonná meg magától. És így nem lenne nagylelkű, amilyennek a királyoknak lennie kell. A különféle erények között, amelyekkel a királyoknak rendelkeznie kell, a bőkezűségnek és a nagylelkűségnek ott kell lenni, mert ezek miatt szeretik népei és emberei. Másodsor, mert zsarnokok lennének, akik mindig arra gondolnának és vigyáznának, hogy gazdagságukat gyarapítsák, és ezért sok zsarolást, törvényteleniséget és igazságtalanságot kellene elkövetniük és követnének is el alattvalóikkal szemben, miközben állandóan saját egyéni hasznukra figyelnének és nem a többi ember javára. Harmadsor, mivel földjeik elnéptelenednének, másokat tenne alattvalójává, hogy meggazdagodjék. Ettől nagyon távol kell tartani magukat, és kerülniük kell ezt, amelyről sok példával szolgál Valerius. A fent említett okok mindegyikéből következik, hogy a királynak arra kell ügyelnie, hogy alattvalóit és vazallusait, városait és államát tegye gazdaggá, és óvakodjon attól, nehogy elszegényítse őket. Mert az elsőre a jó király ügyel, a második a zsarnok ismerve.

Nem elégséges jutalom a király számára a megbecsülés sem, mint bizonyítottuk, először is mert káros a király és a fejedelem számára, valamint nagyon veszélyes is célja elérését e megbecsüléstől várni. (...)

Sem hírnév, sem dicséret, sem hiú dicsőség, sem dicsőítés nem lehet elégséges jutalom a jó király számára – amint fentebb mondtuk –, azért, mert sokszor azok kapják meg, akik meg sem érdemlik, és azok akik megérdemlik, nem kapják meg. És ez azért történhet meg, mert az emberek gyakran tévednek ezekben a dolgokban, arra fordítva figyelmüket, ami nem is létezik. Tekintve, hogy ezek a dolgok olyan ismertetőjelek, amelyek jóságot mutatnak az emberekben, és olykor hamisak – mivel nincs bennük sem jóság, sem erény – és mivel ezek a dolgok rövid ideig tartanak, és csupán a külső látszat jelei, és nem a lélek bensejéből fakadnak, ezért a királynak nem szabad sem olyan szerencsésnek, sem olyan együgyűnek tartania magát, hogy hírnevtől, dicsérettől, dicsőítéstől vagy dicsőségtől övezve álljon az emberek előtt; Isten szeme előtt álljon úgy. Hiszen a dicsőség és hírnév nem más, mint világos felismerése annak, hogy e személyt dicsérik. És Isten olyannak látja a dolgokat, amilyenek valójában, és soha nem téved, és éppúgy látja a külsőt, mint a belsőt. Tehát, aki híres és dicsőséges Isten szemében, igazán az az ember a

híres és dicsőséges, aki parancsainak megtartásában és figyelembevételével jeleskedik.

Minden király és fejedelem elérheti és elnyerheti, hogy híres és dicsőséges legyen, ha ügyel és vigyáz arra, hogy tartsa magát azon elvek és feltételek tartalmához, amelyekről szóltunk. (...)

Tehát jelentsük ki most, mi is a királyok igazi célja és illő jutalma, ami őket a jó uralkodásra és kormányzásra indítja.

Sem az emberek jó híre, megbecsülése és világi dicsősége, sem a gazdagság, gyönyör, szépség, sem hőstett, sem egyéb a fent említett dolgok közül nem elégséges jutalma a királyi gondoskodásnak, tehernek és felelősségnek. Úgy van tehát rendjén, hogy a király jutalmát és dicséretét Istentől várja, mivel az ő helytartója, és helytartói hivataláért és szolgálataért jutalmát urától várja. (...)

Mindazok, akiknek van ítélőképessége és használja is azt, állítják és hirdetik, hogy az erény jutalma az üdvözülés. Minden egyes cselekedet hajtóereje abban van, mondják, hogy javára szolgál annak, aki erényes, és munkája hasznos. Mindenki azon van, hogy jót cselekedve elérje (az üdvözülést). Nincs senki, aki ne akarna és kívánna üdvözülni, és ez az erény jutalma. Természetesen, szükséges megismételni, hogy a jó király jutalma is ez, mert ha az erény eredménye a jó cselekedet, a király dolga az, hogy jól uralkodjon alattvalóin: ez lesz tehát a király jutalma, ez által fog üdvözülni. (...)

Hatodik fejezet, amelyben azon tulajdonságokat írjuk le, amelyekkel a királyoknak és fejedelmeknek rendelkezniük kell, valamint kötelességeiket (írjuk le) és azt, hogyan rendezzék el életüket Istennel, birodalmukkal és minden néppel, emberükkel.

(...) A negyedik kikötés, amelyet meg kell tartani az, hogy kápolnája előtt (a király) nézze és szemlélje meg azokat a kutyákat, akik palotájában és királyi otthonában járnak-kelnek, azokat, akik nap mint nap hozzá fordulnak. Akiket Szent Severinus *Philosophiájának* vigasztalásról szóló első könyvében, a negyedik részben „palotakutyáknak” nevez.⁹ És Szent Tamás, arról szólva kik is ezek, azt mondja, hogy a király familiárisai, akiket ezekben a királyságokban kegyenceknek hívnak, mert olykor megfosztják a királyokat és fejedelmeket értelmük használatától¹⁰, és számos szenvedély rabjává teszik őket. Nagyon helyes és jogos, hogy észbe vessék ezt, tekintve, hogy nagy haszon és előny származik belőle. E célból el lehet mesélni emlékezetbe idézve azt, ami néhány könyvben le van írva, és azt, ami megesett néhány királlyal a régi időkben, azért, nehogy megtévesszék őket a palotakutyák, akiknek négy tulajdonságuk van: az első a szimatolás, a második az ugatás, a harmadik a harapás, a negyedik a zabálás.

A palotakutyák

Először szimatolva járnak egyik helyről a másikra, egyik sarokból a másikba, kiszimatolva, milyen a királyok és fejedelmek jelleme, mire hajlamosak, mi az, amit szeretnek és kedvükre van, és mi az, amit bosszankodva fogad-

nak. Ha hiúnak ismerik őket, magasztalni fogják a királyi vért és a nagy tetteket, amelyeket elődjek vittek végbe, és amelyeket ő (a király) tett vagy tesz, dicsőítik küllemét, arányos alkatát, gesztusait, a királyi pompát vagy birodalma nagyságát és népességét. Mindenki magasztalja, dicséri és dicsőíti, és szépeket mondanak dicsőségéről, hírnevéről, melynek illusztris voltát az egész világ ismeri. Oh, mily nagyon és szépen hízelegnek és hajbókolnak! Ellenük mondja Szókratesz, hogy nincs veszélyesebb pestis, mint a hízelgés, azok számára, akiket a sors magasba emelt. (...)

Ha gőgösnek ismerik ki őket a palotakutyák, azután mindent megtesznek, hogy még inkább gőgösségre biztassák, és arra, hogy lebecsüljenek mindenkit, semmibe véve a nagyokat és kicsiket egyaránt. Az ilyen birodalom nem stabil, és nem is tartható fenn soká. Mert a Filozófus azt mondja, hogy egyetlen erőltetett dolog sem lehet állandó, és ezért a királyok és a fejedelmek számára szükséges, hogy inkább szeressék őket, mintsem féljenek tőlük. Ezért mondja Tullius, hogy nincs semmi, ami alkalmasabb és biztosabb lenne az államok megtartására, mint ha szeretik a fejedelmet. És nincs veszélyesebb, mint ha félnek tőle. Ezért mondja Szókratesz, hogy se a kutyát, se a lovat, se az embert, és semmilyen más állatot nem tudsz egyenesen vezetni, ha előbb nem szerzed meg jóakarátát. (...)

Miután a kutyák ily módon kiszimatolták, és gyakran kétszínű cselekedetekkel kiismerték a királyok és fejedelmek fent nevezett hibáit, vagy néhányat ezek közül, vagy másféléket (mint amelyekről szóltunk), azután elkezdnek ugatni, helyeselve és dicsőítve mindazt, amit a királyok és fejedelmek tesznek, miközben azt mondják és nyilvánosságra hozzák, hogy mindaz nagyon helyes. És így színleléssel teli dicséretükkel mételet hintenek és mérget kevernek. Ilyen és egyéb módokon alkalmazzák a második tulajdonságukat, az ugatást.

Szokásuknál fogva, ily módon dicsérve és előidézve bizonyos tévelygéseit (a fejedelmeknek), a harmadik tulajdonságukat használva, a kutyák azután elkezdik harapni a királyokat és fejedelmeket, elmondva, leírva, közhírré téve a királyok hibáit és bűneit, és azt, hogyan követték el ezeket. Ha csak bocsánatos a bűnük, úgy felnagyítják, mintha hét fő bűnük lenne. És azokat a hibákat, amelyeket a kutyák kezdetben dicsértek és helyeseltek a királyok jelenlétében, (...) most azoknak vádlói. (...) Szóban békét hirdet barátjának, de titokban törbe csalja és elárulja. Megtanítják nyelvüket hazugságot mesélni, és mindent csak azért tesznek, hogy gonoszságot kövessenek el.

Ezután a kutyák, ahány módon csak tudják, negyedik tulajdonságukat veszik elő, amely járadékok, kegydíjak, falvak, városok és erődítmények felzabálásában áll, kifosztva ezzel a királyokat és fejedelmeket, amennyire csak tudják, és gondoskodva arról, hogy más lovagok és urak is ugyanezt tegyék; sőt, megfosztják őket királyságuktól, összeesküvéseket szöve, arra való hivatkozással, hogy a király zsarnok, és annyi és olyan bűnük és hibájuk van, hogy ezért büntetést, sőt még ennél is súlyosabbat érdemelnek. (...)

Tehát amikor este a királyok és fejedelmek kápolnájukban vannak, különösen érdemes emlékezetükbe idézni palotakutyáikat, tulajdonságaikat, és könyörögni a Mindenhatóhoz, hogy szabadítsa meg, őrizze és védje meg tőlük. (...)

Hetedik fejezet arról, hogy Fenségtek megtartották-e a fent említett alapelveket, és a fent említett tulajdonságoknak megfelelően cselekedtek-e. És egy külön princípiumban felhozzuk azokat az okokat, amelyek miatt a királyok tetteit le kell írni.

Nos, tudjuk meg, vajon Fenségtek aszerint cselekedtek-e és tevékenykednek-e, amely alapelvekről fentebb szóltunk, és a mondott feltételeknek megfeleltek-e, követve Megváltónk Máté Evangéliumában megírt tanítását, amelyben, az ötödik fejezetben, ez áll: „A ti világosságotok is világítson az embereknek, hogy jó tetteiteket látva dicsőítsék mennyei Atyátokat.”¹¹ A királyok cselekedeteinek tehát nyilvánosnak és nyilvánvalónak kell lenniük mindenki számára, mert így, mint uralkodók, Isten helyében földi urak, kénytelenek jó példát adni és mutatni alattvalóik számára. (...) Mert a pástör példaként kell, hogy álljon életével tanítványai és azok előtt, akiket kormányoznia kell. Azért írták le a szentek életét és cselekedeteit, és vétettek fel ezek a Szentírás történetei közé, hogy látván, és figyelmesen és gondosan elolvasva, igyekezzünk utánozni és követni ezeket. Nos, ezért szükséges a királyok és fejedelmek számára, hogy tetteiket és életüket lejegyezzék és írásba foglalják kötelességeiket és feladataikat. Kötelesek cselekedeteikben jó példával előjárni, és a Szentírásnak megfelelően erényesen élni azért, hogy alattvalóik és népeik e tettekre tisztelettel nézve, igyekezzenek utánozni és követni azokat; mivel Seneca szerint a megdicséért erény növekszik, és mert elhallgatni az igazat nagyon súlyos bűn, az isteni dicséret és megbecsülés az igazság nyilvánosságra hozatalától várható.

A királyokat és fejedelmeket arra kell biztatni és serkenteni, hogy jól kormányozzanak és uralkodjanak, és ezzel tartoznak; és hogy vazallusaik és hozzátartozóik látván, hallván ezt, vagy olvasva a királyok és fejedelmek tetteiről, igyekezzenek és örömmel törekedjenek arra, hogy szolgálják, féljék és szeressék őket hűséggel és szívesen, és azt tegyék, amiről már szó volt az *Espejo de corregidores*hez írt bevezető elején. És bár úgy is, mint királyi Fenségtek egyik legalázatosabb szolgája, saját szememmel tanúsíthatom mindazt, ami minden királyságtok és uradalmatok, sőt még a külhoniak számára is nyilvánvaló; jogos, hogy dicsőséges tetteitek elé tükröt állítsunk, amelyből a világ valamennyi királya és illusztris királyi nemzedékek is állandóan tisztelje és láthassa, és saját tettei vezérfonalaként tartsa maga előtt (e tetteket).

Tekintve, hogy az alapelvekben és a hét tulajdonságban leírtakkal rendelkeznek Fenségtek, jobb ha a nyolcadik tulajdonság kapcsán szólvunk csak, mert az abban leírtak világítják meg és támasztják alá példával a többit. Nos, híres tetteiteket számba véve, elsőként azt mondjuk el, hogyan törekszenek Istennek tetszeni aszerint, amiről fentebb szóltunk. Mert eme első feltételnek, igen keresztényi és legyőzhetetlen királyok, ugyan milyen más uralkodó vagy király tudott úgy eleget tenni, mint Fenségtek? Ki szentelte életét Istennek úgy, ahogy és amilyen alázattal királyi fenségtek szentelték életüket Isten szolgálatának? Hol láthat Isten ilyen nagyságot ekkora mértékkel és mértékletességgel párosulni? (...) Ki építtetett és újjátatott fel templomokat, katedrálisokat, kollégiumokat és számtalan egyéb építményt? Mert annyi van, hogy nem lehetne könnyen összeszámolni. És a kolostorok és kórházak, amelyeket

Fenségtek építtettek, egyben elegendő adományt és járadékot adva, mind a templomok és kolostorok prelátusainak és vezetőinek, mind az egyházi javadalmak és a szegények számára; és felékesítették a templomokat mindenféle dísszel, kelyhekkel, keresztekkel, harangokkal és minden más szükséges dologgal. És hívővé tettek egy olyan nagy királyságot mint Granada, amely Fenségtek királyságaival egyesült. Ahol korábban annyi bűnös hitetlen volt, most a mi szent katolikus hitünkre térítették át őket, a mecsetekből templomokat csináltak, így ahol korábban a mi Megváltónkat káromolták, ott most dicsőítik és éltetik szent nevét és áldozatát. És ott, ahol a hitetlenek szabadon éltek, és uralmuk alatt tartottak számtalan keresztényt, Fenségetek most őket hajtották szolgaságba, így lettek a birtokosok birtokoltak, a szolgák urak, és az urak szolgák. (...)

Tegyük meg hozzá e jelentékeny cselekedetekhez egy másik, nem kevésbé fontosat, sőt, az egyház és az egész keresztény vallás számára nagyon kiváló, nagy haszonnal és jelentőséggel bíró tettet: a nagy és végtelen szeretet és hév miatt, amellyel Fenségtek Megváltónkat szolgálják, és azért, hogy megtisztítsák a szent egyházat a ragályos és bűnös eretnekségtől, minden királyságukba és birtokukra inkvizíciót küldtek működni. Ennek tevékenysége folytán a szent katolikus hit módfelett dicsőített lett, és Isten egyházát, prelátusait és szolgáit igen nagyon tisztelik és becsülik. Ki is merne gondolni azokra a bajokra és veszélyekre, amelyek Fenségtekre szálltak volna, ha akadályoztak volna ilyen szent tevékenységet? (...)

Tekintve, hogy pusztá gonoszságból az (álnok zsidók) megsértették a Szentháromság harmadik személyét, a Szentléleket, mitsem törődve azzal a haszonnal és szolgálatokkal, amelyeket ilyen sok, a királyságokban megtelepedett zsidó Fenségteknek tett, minden királyságukból és tartományukból kiűzték őket, Isten iránti tiszteletből és ügybuzgalomból, és azért, hogy ne rontsanak meg több keresztényt, mint ahogy úgy tűnt, hogy nagyon sokukat megrontottak, halálos, ragályos vallásukra csábítva őket. Így aztán kizavarták őket, és el is mentek mindahányan három hónapon belül, a következő év május, június, július havában. Ez ezernégyszázkilencvenkettőben történt. Óh, mily emlékezetes tett, és hihetetlen, hogy véghez lehetett vinni! (...)

A második alapelv, hogy a fejedelemnek, amennyire csak teheti, népe javát kell szolgálnia. Amit akkor tehet meg, ha nem kegyetlennek mutatkozik népe, vazallusai előtt, hanem emberségesnek; ha háza és családja becsületes, igaz és nagyon jól nevelt, hibátlan; ha okos és bölcs emberek vennék körül tanácsában, akikkel ügyeit és kétségeit megvitathatja; azt a tanácsot kövesse, ami igazságos és egyenes; ha igazságos bírái és papjai lennének, akik minden fősvénységet gyűlölnék és az igazságot szeretik, akár otthonukban, akár az udvarban, akár a királyság városaiban, tartományaiban és egyéb területein; ha a jóknak jutalmat és díjazást adna, és javakat, kegyeket juttatna nekik, míg a rosszakat bűnükkel arányos büntetéssel sújtaná. Népe, látva, hogy ura így cselekszik, lélekben nagyon erős és megelégedett lenne. Így cselekedve, megakadályozna minden nézeteltérést és rágalmozást, irigységet, botrányt, szét-húzást és pártoskodást. Mindezen dolgokról, szám szerint ötről – amelyeket a második feltétel tartalmaz – egyenként szólunk.

Az első, hogy ne kegyetlennek mutakozzék népe, vazallusai előtt, hanem emberségesnek. (...)

A második, ha okos és bölcs emberek lennének tanácsában, akikkel ügyeit és kétségeit megvitathatja, és az egyenes és igazságos tanácsot kövesse. Nagy körültekintéssel és figyelemmel választották ki Fenségtek okos embereiket és bölcs prelátusait, doktorokat és licenciátusokat¹², hogy elnököljenek és részt vegyenek Fenségtek királyi tanácsában. (...)

A negyedik, ha igazságos bírái, papjai lennének, akik minden fővénységet gyűlölnek, és szeretik az igazságot, akár otthonukban, akár a királyság és a birtokaik városaiban vagy tartományaikban. Nagy éberséggel és odafigyeléssel kutatták fel és választották ki Fenségtek minden királyságukban otthonuk és udvaruk előjáróit, a királyi audencia és a kancellária elnökét és bírát, a koronához és a királyi örökséghez tartozó városok, falvak, helységek corregidorjait és bírát. De minthogy Fenségtek nem ismerik valamennyiüket, és sok helyre kapcsolataik segítségével kerültek (ezek az emberek), azt hiszem, olykor kétségtelen tévedés áldozatául estek és esnek Fenségtek. És mivel az emberek nagyon elfogultak, ha egyesek úgy nyernek bírói kinevezést, hogy még nem ismertek és nincsenek tapasztalataik, Fenségteknek, még mielőtt döntenének, biztos információt kell szerezniük, olyan embereket kinevezve, akik ügyességében, alkalmasságában és hatékonyságában megbízhatnak Fenségtek. (Információt kell szerezniük), vajon istenhívók és erényesek-e, avagy romlottak és nem józan életűek, vajon van-e tapasztalatuk az ügymenetben, és megfelelnek-e arra a bizonyos hivatalra és megbízásra vagy sem. És az információ birtokában, ha az a bizonyos ember nem lenne megfelelő, azt kell megbízni a hivatallal, aki tudni fogja igazgatni, és nem a legnagyobb hivatallal, ahogyan Mózesnek tanácsolta apósa, Jetró, mint a Kivonulás 18. könyvében olvasható.¹³ (...)

Nagyon ésszerű, az ötödikkel zárva a kérdéskört, igen hatalmas uraim, ha Fenségtek jutalmazzzák a jókat, és kegyet gyakorolnak velük, és megbüntetik a rosszakat aszerint, ahogyan az *Espejo de corregidores*ben erről szó volt az első fejezetben. Mert ilyen cselekedetekből nagyon sok haszon származhat és következik.

A harmadik alapelv az, hogy a fejedelemnek úgy kell uralkodnia, hogy birodalma javát szolgálja, amelyet akkor tesz meg, ha ügyel és figyel azokra a dolgokra, amelyek a tisztés és erényes életet, valamint a békét, a lelki békét és a nyugalmat szolgálják a királyságokban; ha azokra a dolgokra ügyel és figyel, amelyek vigaszt nyújtanak alattvalóik számára; ha olyan dolgokat nyújt, amelyek birodalma fenntartásához szükségesek. Vegyük sorra ezeket a dolgokat.

Figyelnie és ügyelnie kell azokra a dolgokra, amelyek a tisztességet és erényes életet, a békét, a lelki békét és a nyugalmat szolgálják. Nagyon hasznos e célból, hogy a királyságokban, városokban, tartományokban legyenek iskolák, hogy tanítsák a gyerekeket, és főiskolák, ahol valamennyi tudományt, a szabad művészeteket, egyházi és világi törvényeket és a szent teológiát olvassák és tanítják; és hogy legyenek művelt és bölcs emberek, akik tanácsot adnak, és védelmezik, segítik és irányítják az ügyeket és pereket; és egyéb okos és bölcs ember, aszerint, hogy milyen hivatalt tölt be. Ezért mondta a Filozófus, hogy az igazi jó király dolga, hogy birodalma határain kívül keres-

sen bölcseket és dicsérje, jutalmazza őket, ha saját birodalmában nem lennének ilyenek. Emberemlékezet óta nem volt erre példa, és nem tettek úgy, mint amióta Fenségtek uralkodnak. Annyi iskolát alapítottak, hogy nem könynyű összeszámolni: grammatikai, logikai, történeti és egyéb művészetek iskoláit, számos városban és tartományban, ahol még soha nem láttak korábban ilyet. Salamanca és e város¹⁴ főiskoláit Fenségtek tették még nemesebbé. (...)

Nos, ki tudná számba venni, hányféleképpen, úton és módon igyekeztek Fenségtek, hogy népeiket, királyságaikat, alattvalóikat és vazallusait ellássák a szükséges dolgokkal. Bár uralkodásuk elején nagy szükségük volt pénzre, hogy kifizessék a katonákat, mégis mily nagy gonddal és figyelemmel ügyeltek arra, hogy a templomoktól kapott kölcsönpénzt ne vazallusain és alattvalóin hajtsák be, se más adóbehajtást, se semmiféle követelést, vagy kölcsönt (ne hajtsanak be), a visszafizetés ürügyén. Mert mindazt, amit Fenségtek kölcsönbe kaptak, visszafizették, és saját jövedelmükből fizették meg, minden hátralék nélkül. (...)

Ki tudná megmondani és számba venni, vagy akár csak elgondolni azt a kegyet, könyörületet és irgalmat, amelyet ezekben az időkben Fenségtek vazallusaik iránt tanúsítottak. Óh, hány embert sebesítettek meg kegyetlenül a mórok, a mi szent katolikus hitünk ellenségei, és hányan betegedtek meg különféle fájdalmas nyavalyától. Mindannyiuk gyógyítása és meggyógyítása céljából nagy és jelentős kórházakat hoztak létre Fenségtek, amelyeket igen kiváló orvosokkal és felcserekkel láttak el, és annyi pappal, ügykezelővel és szolgálóval, amennyire csak szükség volt. (...)

A negyedik alapelv, amelyet a fejedelemnek figyelembe kell vennie az, hogy törvényeket alkosson és hozzon létre, ahol csak népei és birodalmi vannak, olyan egyenlőségben, hogy mindenki megkapja és elérje azt, ami jár neki, amire méltó vagy amit megérdemelt. És nagyon kell arra ügyelni, hogy a hozott törvények tisztességesek, igazságosak és végrehajthatók legyenek, mind a józan ész, mind pedig az ország szokásai szempontjából, helyhez és időhöz illőek; valamint szükségesek, hasznosak, világosak legyenek, és mindenki hasznát és érdekeit szolgálják, és ne ki-ki önös érdekeit, és segítsék elő mindenki üdvözülését.

Fenségtek, mióta elkezdtek uralkodni, aminek tizennyolc éve, nagyon igazságos és szükséges háborút folytattak vagy azért, hogy visszaszerezze ezeket a királyságokat és birtokokat, amelyek annyi részre voltak szabdalva, vagy Granada királyságának meghódításáért. (...)

Úgy tűnik, hogy mindazokkal a tulajdonságoknak, amelyeknek a királyoknak és fejedelmeknek rendelkezniük kell, hogy jó királyok legyenek, és annak is mondják őket, Fenségtek teljesen megfelelnek; és nemcsak a jelen dolgokban, de az eljövendő dolgokban is feddhetetlen bölcseséggel kell eljárniuk, és állandóan így is tesznek. Az ebben a fejezetben leírtakból és lejegyzettekből úgy látszik, hogy Fenségtek hírneves cselekedeteiből vettük azokat az alapelveket és tulajdonságokat, melyekkel királyoknak és fejedelmeknek rendelkezni kell, és amelyek révén el tudják rendezni életüket Istennel, önmagukkal és valamennyi királyságukkal egyetértésben. Így ez a Fejedelmi útmutatónak nevezett rövid mű bevégeztetett.

Ford.: VÍGH ÉVA

Jegyzetek

1. Arisztotelész, Etika, VI. 2.
2. Aquinói Szt. Tamás, De regimine principum, I. 6.
3. 1Kör. 3, 10.
4. Bölcs 6,24
5. Cicero, De re publica, I. XXV. Szt. Ágoston utal rá a De civ. XIX. 21-ben.
6. Aquinói Szt. Tamás utal rá a De reg princ I. 7.
7. Catilina összeesküvése 54. (Kurcz Ágnes fordítása)
8. Catilina összeesküvése 10. (Kurcz Ágnes fordítása)
9. Boethius, Consolat. Philosoph. A magyar fordításban ez olvasható: „Paulinus volt konzult, akinek vagyonát a palota kutyái mohó ábrándozásaikban már el is nyelték, úgy mentettem ki tátongó torkukból”. (A filozófia vigasztalása, Európa, 1979. p. 13.)
10. A spanyol udvari terminológiában a kegyenc egyik elnevezése a privado, ez olvasható az értekezésben is. A szó eredeti jelentéseit tekintve (megfoszt vm.-től; elkábít) többféle szójátékra nyílt lehetőség. Szerzőnk azt a lehetőséget választja, amikor a kegyenc-privado fosztja meg a fejedelmét a józan ítélőképességétől. Másik gyakori (át)értelmezés szerint: az udvari ember az, akit elkábítanak az udvari élet ígéretei, illúziói, hamis csillogása, ill. az udvari ember-privado van megfosztva szabadságától, önálló gondolkodásától.
11. Mt 5. 16.
12. Licenciátus: egyetemi végzettségű ember
13. Kiv. 17–23.
14. e város...: Valladolid